

«La música callada, la soledad sonora», *praeludium* a la *Música callada* de Frederic Mompou

La nit del 3 de desembre de 1577, sant Joan de la Creu (1542-1591), era arrestat i conduït al convent dels carmelites de Toledo on un tribunal de carmelites calçats li exigia que es retractés de la reforma de l'orde que propiciava santa Teresa i que ell recolzava; en negar-s'hi, fou tancat en una cel·la fosca i estreta d'un calabós conventual, on romangué incomunicat durant més de vuit mesos, amb l'única companyia d'una Bíblia. Allà va escriure els versos de la *Noche oscura* i les primeres 31 estrofes del *Cántico espiritual*, entre d'altres. La matinada del 15 d'agost de 1578, gràcies a l'ajuda d'un carceller que s'havia apiadad de la seva situació, pogué fugir enmig de la nit per cercar refugi al convent de les monges carmelites descalces. Després d'un mes i mig de convalescència, marxà a Andalusia. Entre 1579 i 1582 romangué a Baeza, on dirigí l'escola universitària i acabà la composició de les darreres estrofes del Càntic.

El manuscrit més antic i complet correspon a una còpia datada el 1584, amb el títol original «Declaraciones de las Canciones que tratan del ejercicio de amor entre el Alma y el Esposo Christo... a petición de la madre Ana de Jesús, priora de las Descalzas de Granada».¹ Durant una cinquantena d'anys, els escrits del sant es van transmetre de forma manuscrita a través de còpies que corrien pels convents. La primera edició impresa de les seves obres data de 1618, tanmateix, encara no contenia el Càntic.

Tots els estudiosos de l'obra poètica del sant convenen que cal cercar el nucli de la seva inspiració en la Bíblia i la Patrística, i que el model del seu càntic era el *Càntic dels càntics* de Salomó; alguns assenyalen vestigis de l'exegesi origenista en els seus propis comentaris, atès que el seu estil es mostra molt proper a la tradició monàstica de la *lectio divina* tal com la propugnava el monjo cartoixà Guiu II en la seva *Scala claustralium*: «Busqueu llegint i trobareu meditant; truqueu pregant i us obriran contemplants».²

En el prefaci del Càntic sant Joan declarava el següent:

«[...] sería ignorancia pensar que los dichos de amor en inteligencia mística (cuales son los de las presentes canciones) con alguna manera de palabras se puedan bien explicar; porque el Espíritu del Señor que “ayuda nuestra flaqueza”, com dice San Pablo, morando en nosotros, “pide por nosotros con gemidos inefables” lo que nosotros no podemos bien entender ni comprender para lo manifestar. Poque ¿quién podrá escribir lo que a las almas amorosas, donde él mora, hace entender? Y ¿quién podrá manifestar con palabras lo que las hace sentir? Y ¿quién, finalmente, lo que las hace desear? Cierito, nadie lo puede; cierto, ni ellas mismas por quien pasa lo pueden. Que ésta es la causa por que con figuras, comparaciones y semejanzas antes rebosan algo de lo que sienten, y de la abundancia del espíritu vierten secretos misterios, que con razones lo declaran [...]»

El Càntic està escrit sota la forma d'un diàleg amorós entre l'esposa i l'espòs,

¹ *San Juan de la Cruz. Cántico espiritual y poesía completa* [Edición de Paola Elia y María Jesús Mancho. Studio preliminar de Domingo Ynduráin]. Barcelona: Crítica, 2002, p. xxxiv-xxxvi.

² Id., p. xlii. Guiu II, abat de la Gran Cartoixa († 1188), escriví els quatre esglaons per pujar al Cel: la lectura, la meditació, la pregària i la contemplació.

l'ànima i el seu Senyor, com els diàlegs del *Càntic dels Càntics* de Salomó o els del *Llibre d'Amic e Amat* de Ramon Llull. A l'igual que ells, el càntic parteix del dolor de l'esposa davant l'absència de l'espòs:

«Adónde te escondiste,
Amado, y me dejaste con gemido?
Como el ciervo huiste,
habiéndome herido;
salí tras ti clamando, y eras ido.» (CE 1, 1-5)

Dolor d'absència i dolor de les ferides de les sagetes amoroses de l'espòs:

«[...] haciendo porque mueras
las flechas que recibes,
de lo que del Amado en ti concibes» (CE, 8, 39-40)

Són sagetes d'amor de l'espòs les que fereixen de mort en l'esposa les energies de l'home vell. La puixança transformadora d'aquestes energies atàviques, adàmiques, serà la que, a través de morts i resurreccions successives, desvetllarà en l'esposa nous camps de consciència, noves concepcions, en el seu camí vers la unió definitiva amb l'espòs. Són sagetes d'amor perquè, tal com diu el *Càntic dels Càntics* (Ct 8, 6), «només l'amor té la força de mutar», célebre verset que s'acostuma a traduir per «l'amor és més fort que la mort».³

L'esposa suplica la visió de l'espòs

«véante mis ojos
pues eres lumbre dellos
y sólo para ti quiero tenellos» (CE 10, 48-50)

i la implora en les aigües d'una font

«¡Oh, cristalina fuente,
si en estos tus semblantes platea dos
formases de repente
los ojos deseados,
que tengo en mis entrañas dibujados!» (CE 11, 51-55),

L'esposa veu el dibuix dels ulls de l'espòs inscrits en les seves entranyes, en les seves aigües de baix, matricials, en el si de les energies retingudes en les seves tenebres, allà s'hi oculta el foc lluminós de la mirada de l'espòs.

L'esposa rep l'esplendor de la seva mirada però no el pot resistir i s'envola (CE 12, 56), per això li diu l'espòs «Vuélvete, paloma» (CE 12, 57), una invitació a tornar, és a dir, a girar-se vers si mateixa, vers el seu principi –*berexit*–, vers el seu espòs, i segons diu el mateix sant en el seu comentari, tal com el colom blanc tornà a l'arca de Noé després del diluvi.

³ Cf. Annick de Souzaenelle. *L'arc i la fletxa*. Barcelona: Claret, 2016.

És llavors quan el sant posa en els llavis de l'esposa les estrofes 13-14:

«Mi Amado, las montañas,
los valles solitarios nemorosos,
las ínsulas extrañas,
los ríos sonorosos,
el silbo de los aires amorosos,
la noche sosegada,
en par de los levantes de la aurora,
la música callada,
la soledad sonora,
la cena que recrea y enamora.»

Ell mateix, quan comenta els versos d'aquestes dues estrofes adverteix «para más inteligencia de ellas y de las que después se siguen, que en este vuelo espiritual que acabamos de decir, se denota un alto estado y unión de amor, en que después de mucho ejercicio espiritual suele Dios poner al alma, al cual llaman desposorio espiritual con el Verbo, Hijo de Dios [...] comunica Dios al alma grandes cosas de sí, hermoseándola de grandeza y majestad, y arreándola de dones y virtudes, y vistiéndola de conocimiento y honra de Dios, bien sí como a desposada en el día de su desposorio. Y en este dichoso día, no solamente se le acaban al alma sus ansias vehementes y querellas de amor que antes tenía, más, quedando adornada de los bienes que digo, comiézale un estado de paz y deleite y de suavidad de amor, según se da a entender en las presentes canciones, en las cuales no hace otra cosa sino contar y cantar las grandezas de su Amado, las cuales conoce y goza en Él por la dicha unión del desposorio [...] es de notar –afegeix– que en estas dos canciones se contiene lo más que Dios suele comunicar a este tiempo a un alma».

En els deu versos d'aquestes dues estrofes, el sant hi dibuixa quatre imatges sonores: “los ríos sonorosos”, “el silbo de los aires amorosos”, “la música callada”, “la soledad sonora”.

L'esposa se sent inundada per la veu espiritual de l'espòs, una veu que «priva toda otra voz» amb un so que «excede a todos los sonidos del mundo», tal com l'Esperit Sant «con vehemente torrente (como se dice en los Actos de los Apóstoles) descendió sobre ellos» (Actes 2, 2-6), o com l'evangelista sant Joan, l'escoltà en l'Apocalipsi en dir que «la voz que oyó del cielo era como voz de muchas aguas y como voz de un grande trueno», i a la vegada que era dolça com un concert de cítares (Ap 14, 2).

És gràcies a «el silbo de los aires amorosos», que l'esposa o l'ànima, rep de forma subtil i delicada la intel·ligència espiritual: «este divino silbo que entra por el oído del alma, no solamente es sustancia [...] entendida, sino también es descubrimiento de verdades de la divinidad y revelación de secretos suyos ocultos [...], los cuales son revelaciones o visiones puramente espirituales, que solamente se dan al alma sin servicio ni ayuda de los sentidos; y así, es muy alto y cierto esto que se dice comunicar Dios por el oído [...]»

L'espòs és per a l'esposa la «noche sosegada, / en par de los levantes de la aurora», una nit que ja no és fosca sinó que «recibe juntamente en Dios una abisal oscura inteligencia divina», fins a trobar-se, com l'aurora, entre dues llums perquè «ni con toda claridad es informado de la luz divina, ni deja de participar algo de ella».

L'esposa diu del seu espòs que és «la música callada, / la soledad sonora». Aquí el poeta contemplatiu juga amb la retòrica en fer ús de l'oxímoron –figura de juxtaposició de dos conceptes amb significats contradictoris: música sonora/soledad callada– per significar que aquesta música callada

«es inteligencia sosegada y quieta sin ruido de voces; y así se goza en ella la suavidad de la música y la quietud del silencio. Y así dice que su Amado es esta “música callada”, porque en él se conoce y gusta esta armonía de música espiritual. Y no sólo eso, sino que también es “la soledad sonora.” Lo cual es casi lo mismo que “la música callada”, porque aunque aquella música es callada cuanto a los sentidos y potencias naturales, es soledad muy sonora para las potencias espirituales, porque estando ellas solas y vacías de todas las formas y aprehensiones naturales, pueden recibir bien el sonido espiritual sonorosísimamente en el espíritu de la excelencia de Dios, en sí y en sus criaturas, según aquello que dijimos arriba haber visto san Juan en espíritu en el Apocalipsis: conviene a saber, *voz de muchos tañedores que citarizaban en sus cítaras* [Ap 14, 2]; lo cual fue en espíritu, y no de cítaras materiales, sino cierto conocimiento de las alabanzas de los bienaventurados, que cada uno en su manera de gloria hace a Dios continuamente. Lo cual es como música; porque así como cada uno posee diferentemente sus dones, así cada uno canta su alabanza diferentemente y todos en una concordancia de amor, bien así como música [...] Y por cuanto el alma recibe esta sonora música no sin soledad y ajenación de todas las cosas exteriores, la llama la “música callada y la soledad sonora”, la cual dice que es su Amado.»

En les descripcions medievals de la ciutat de Déu els sants participen amb cants i instruments en la música celestial,⁴ la *musica caelestis* de la que donava testimoni la monja visionària Hildegarda de Bingen «en les orelles interiors de l'ànima [...] no en somnis ni en estat d'èxtasi.»⁵

Sovint, en els relats místics, el silenci assenyala tant l'apaivagament dels sentits exteriors –en proporció inversa al desvetllament dels interiors–, com l'ombra de la membrana que prefigura i precedeix l'audició contemplativa: «Aquí un gran silenci, com la frontera secreta del regne promès. I, després, el cant dels àngels que no s'acaba mai», escriví Louis Cattiaux en *El missatge trobat* publicat a París el 1956.⁶

Frederic Mompou havia retornat de la capital francesa el 1941. Pocs anys després, entre 1951 i 1967, compongué 28 peces per a piano, agrupades en quatre quaderns, amb el títol *Música callada*. Inspirat en el text de sant Joan de la Creu, Mompou ha mirat de dibuixar la veu íntima del silenci enmig dels pentagrames. Deia que per a ell «la millor paraula és la paraula no dita [...] sóc un home de poques paraules i un músic de poques notes [...]» i sobre la *Música callada* afirmà:

«aquesta música no té aire ni llum. És un feble batec del cor [...] té la missió de penetrar en les grans profunditats de la nostra ànima i en les regions més secretes del nostre esperit. Aquesta música és callada perquè la seva audició és interna. Contenció i reserva.

⁴ Jordi Rubió. «La música del Paradís a l'Escala de Contemplació, de fra Antoni Canals» a Miscelànea en homenaje a Monseñor Higinio Anglés. Barcelona: CSIC, 1958-1961, vol. III, p. 769-774.

⁵ HILDEGARDA DE BINGEN, *Llibres de les obres divines*. Barcelona: Proa, 1997. – Càssics del Cristianisme, 65, p. 59-60.

⁶ Louis CATTIAUX, *El missatge trobat*, llibre XXXVIII, versets 32-32'.

La seva emoció és secreta i només pren forma sonora en les seves ressonàncies sota la gran volta freda de la nostra soledat [...]»

Josep Maria GREGORI
Montserrat, 20 de maig de 2017
Vlè Retir d'Art i Espiritualitat